

TA'LIM MUASSASALARIDA GENDER KOMPETENSIYANI SAMARALI SHAKLLANTIRISH SHARTLARI

Maqolada ta'lim muassasalarida gender kompetensiyasini samarali shakllantirish shartlari, "gender identifikatori" konsepsiyasini talqin qilishning fanlararo tahlili shaxsning ijtimoiy jihatdan shartlangan yaxlit rivojlanishining asosiy tarkibiy qismi hamda maktabning gender tuzilishining o'ziga xosligi boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilarning o'rganiladigan shaxsiy ta'limining sifat xususiyatlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy jamiyatda konstruktiv sotsializasiya, androgin shaxs, mustaqillik, malaka, ambisiyani mehribonlik, mehnatsevarlik va noziklik, uyg'unlashtirish tirgan jins vakili, o'g'il va qizlarning turli xil gender o'ziga xosligi, shaxsning ijtimoiy-psixologik salohiyati, gender identifikatorining moslashuvchanligi, ta'lim jarayonining yetakchi maqsadlari.

В данной статье рассматриваются условия эффективного формирования гендерной компетентности в общеобразовательных учреждениях, междисциплинарный анализ трактовки понятия "гендерный идентификатор" как ключевого компонента социально обусловленного целостного развития личности и специфика школьной гендерной структура.

Ключевые слова: в современном обществе конструктивная социализация, андрогинная личность, самостоятельность, квалификация, амбициозность, доброта, трудолюбие и деликатность, гармонизированный пол, разная гендерная идентичность юношей и девушек, социально-психологический потенциал личности, гибкость гендерной идентичности, ведущие цели воспитательный процесс.

This article discusses the conditions for the effective formation of gender competence in educational institutions, the interdisciplinary analysis of the interpretation of the concept of "gender identifier" as a key component of the socially conditioned holistic development of the individual and the specifics of the school's gender structure.

Key words: in modern society, constructive socialization, androgynous personality, independence, qualification, ambition, kindness, diligence and delicacy, harmonized gender, different gender identity of boys and girls, socio-psychological potential of the individual, flexibility of gender identity, leading goals of the educational process.

Kirish. Ta'lim muassasalarida gender kompetensiyasini samarali shakllantirish shartlari ishlab chiqilgan bo'lib, ularni amalga oshirish jami ravishda gender ta'limining samarali modellari amalga oshirishni va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim sharoitida gender munosabatlarini rivojlantirishni pedagogik boshqarishni ta'minlashi kerak. Ushbu shartlarni hisobga olgan holda, ta'limda gender podxolini amalga oshirish tendensiyalari va yo'nalishlari zamonaviy jamiyatning ta'lim sohasidagi gender-rol tabaqalanishidagi sezilarli o'zgarishlar sharoitida prognoz qilish va eng muhim strategik qarorlarni qabul qilish uchun zarurdir.

Asosiy qism. Gender ta'limi asta-sekin ta'lim jarayonining hurmatli qismiga aylanib bormoqda va jamiyatdagi gender tabaqalanishining turli shakllarining "ayol" va "erkak" jihatlarini o'rganishni o'z ichiga oladi; oliy kasbiy ta'limning davlat ta'lim standartida yangi fanlarning jamlanishi gender ta'limi tan olinishining sifat belgisi sifatida qaralishi mumkin. Erkaklar va ayollar mehnatiga bir xil haq to'lash masalasi ham

avvalgidek dolzarb muammodir, bunday farq XXI asr boshlarida Skandinaviyada 11 – 12 %ni tashkil etgan, bu esa boshqa mamlakatlardagiga qaraganda albatta katta farq emas. Ta'lim sohasida ham xuddi shunga o'xshash muammoli vaziyat kuzatilmoqda. Statistika ma'lumotlariga qaraganda, Skandinaviya mamlakatlarida ayollarning ma'lumotlilik darajasi erkaklarnikiga qaraganda yuqori, ayollar erkaklarga qaraganda ko'proq oliy ma'lumot oladilar. Shunga qaramay, muammo mavjud va u eng avvalo kelgusidagi kasblarni tanlashda, ya'ni ayollar "o'zlariga xos" kasblarni (tibbiyot, pedagogika), erkaklar esa "o'zlariga xos" kasblarni (iqtisodiyot, moliya va h.k.) tanlayotganlarida namoyon bo'ladi [1].

Maktab o'quvchilarining "jinsiy tarbiyasi" bo'yicha an'anaviy tadqiqotlar milliy ta'limda tenglik tamoyilini amalga oshirishga qaratilgan gender tadqiqotlariga aylantirilishi kerak. Biologik jinsning ahamiyati va ta'sirini inkor etmasdan, bolalarning jinsi bo'yicha sotsializatsiyasini genderga yo'naltirilgan tadqiqotlar jamiyatning

34 shaxslarning gender o'ziga xosligini va gender munosabatlarini shakllantirish va qurishga ta'siriga ustunlik berishi kerak. Gender farqlarining ko'pligi, individualligi va plastikligi, gender identifikatsiyasining individuallashuvi bilan gender sotsializatsiyasi tadqiqotchilarining e'tibori jamiyatdagi jinslarning obyektiv funksiyalari va maqomlarini tahlil qilishdan har bir shaxs tomonidan o'ziga xoslikning muayyan modelini yaratishning subyektiv ma'nolari va ma'nolarini o'rganishga qaratilishi kerak. Tibbiy-gigienik ma'noda "jinsiy tarbiya" mavzusi va muammolaridan gender ta'limi muammosiga o'tish bilan tibbiy-pedagogik modellar tadqiqot obyektlarini qayta qurishning yanada istiqbolli psixologik, pedagogik va ijtimoiy-pedagogik modellari o'z o'rnini bosadi. Bu jinslar va jinsiylik biologiyasi o'qituvchilar e'tiboridan chetda qolishi kerak degani emas. Aksincha, o'qituvchilar va maktab psixologlari, pediatrlar gender masalalarida biologiya, tibbiyot, genetikaning so'nggi kashfiyotlaridan xabardor bo'lishga chaqiriladi. Shuningdek, jinslar va jinsiy aloqa biologiyasi o'qituvchilarning diqqat-markazidan chiqarilishi kerak. Aksincha, o'qituvchilar va maktab psixologlari, pediatrlar gender masalalarida biologiya, tibbiyot, genetikaning so'nggi kashfiyotlaridan xabardor bo'lishga chaqiriladi.

Jamiyatning keng kontekstida erkaklar va ayollar o'rtasidagi munosabatlar haqidagi g'oyalarning o'zgarishi mahalliy ta'lim tizimida yaxlit shaxsni rivojlantirishning yangi usullarini izlashga olib keldi. Shu munosabat bilan zamonaviy sharoitda pedagogik tadqiqotlar jinsni erkak va ayolning individualligini va ta'lim va tarbiya jarayonida uning shakllanishi mexanizmlarini aniqlashning o'ziga xos vositasi sifatida o'rganishga qaratilgan. Fan rivojining hozirgi bosqichida erkak va ayolning konstitutsiyaviy va ijtimoiy-madaniy jihatlarini ajratib ko'rsatadigan "jins" va "gender" tushunchalari aniq ajralib turadi. "Jins" atamasi hujayralar tuzilishining genetik xususiyatlari, anatomik va fiziologik xususiyatlar va reproduktiv funksiyalar bilan belgilanadigan odamlar o'rtasidagi biologik farqlarni anglatadi. Ijtimoiy ma'noda gender tengligi nuqtayi nazaridan yondashuvni shakllantirish yangi nazariya paydo bo'lishiga qaraganda muhimroq ahamiyatga ega. Bu o'z mohiyatiga ko'ra yangi nazariya bo'lib, uni tan olish ba'zan insoniy qadriyatlar o'zgarishi, ko'plab odatdagi tasavvurlar va "haqiqatlar"ning qayta ko'rib chiqilishini anglatadi, bu esa ko'pchilik uchun birmuncha og'riqli kechadi [2].

Maktab ta'limi tizimi maktab o'quvchilarida u yoki bu turdagi jinslarning shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Bu jarayonda ta'lim muassasasida boshlang'ich maktab yoshidan boshlab to'plangan

tajriba muhim omil bo'lmoqda. Mahalliy pedagogik amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, zamonaviy maktab ayollar va erkaklarga nisbatan stereotiplarga asoslangan qat'iy gender o'ziga xosligini shakllantirishga qaratilgan. Eng barqaror g'oyalar: o'g'il bolalarning aniq fanlarga, qizlarning esa gumanitar fanlarga qobiliyati; jinsga qarab oilaviy va kasbiy rollarni bajarishga yo'naltirilganlik; maktab o'quvchilari va o'quvchi qizlarga muqobil ijtimoiy-psixologik sifatlarni berish va h.k. Jinsiy stereotiplar jinslarning o'zini o'zi anglash imkoniyatlarini, faoliyatning namoyon bo'lishini cheklaydi. Bundan tashqari, maktabda "asexual pedagogika" tamoyili amalda davom etmoqda va gender identifikatorini shakllantirishga qaratilgan professional tashkil etilgan faoliyat tajribasi deyarli yo'q.

Zamonaviy jamiyatda konstruktiv sotsializatsiyaning namunasi sifatida, androgin shaxs moslashuvchan gender identifikatoriga ega va har ikkala jinsiy rolning eng yaxshisini o'zlashtirgani sifatida tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. Yaxshi moslashtirilgan odam g'amxo'r, sezgir va ifodali bo'lishi mumkin. Yaxshi moslashtirilgan ayol - bu mustaqillik, malaka, ambitsiyani mehribonlik, mehnatsevarlik va noziklik bilan uyg'unlashtirishdagi jins vakili hisoblanadi. Androgin shaxsni shakllantirish bolalarda gender stereotiplariga ongli munosabatni, tenglik tamoyillariga asoslangan qadriyat munosabatlarini, o'g'il va qizlarning turli xil gender o'ziga xosligini qabul qilishga tayyorligini, o'qituvchilar va talabalarning o'zaro hamkorligini o'z ichiga oladi. Androgin shaxsning ko'rinishlarining xilma-xilligi, o'zgaruvchan sharoitlarga qarab, shaxsning ijtimoiy-psixologik salohiyatini yanada to'liq rivojlantirishga yordam beradi, unga atrof-muhitni optimal moslashtirish va o'zgartirish imkonini beradi. Binobarin, gender identifikatorining moslashuvchanligi xulq-atvorning plastikligiga olib keladi va stereotiplarga qat'iy rioya qilish shaxsiy ichki ziddiyatning yuzaga kelishiga olib keladi. Erkak va ayol tamoyillarining ikki tomonlama birligini bilish va qabul qilish bola shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi, muhitni optimal moslashtirish va o'zgartirish imkonini beradi, bu ta'lim jarayonining yetakchi maqsadlaridan biridir. "Man's studies"ning shakllanishi va rivojlanishi gender g'oyasi tuzilmasida burilish bosqichi bo'ldi. Erkaklarga xos xususiyatlar aniq, tabiiy va ayollarga xos sifatlar ziddiyatli deb tushunilar edi. Bunday qarashlar tez orada barham topdi. Ayollar o'z mavqelarini qayta anglagan holda erkaklarni ham ushbu masalani o'ylab ko'rishga majbur qildilar. Natijada odatdagi "Ayollik siri" o'rniga "erkaklik jumbog'i" to'g'risida fikrlar yuzaga kelib

jiddiy muhokamaga sabab bo'ldi va bu borada hali o'rganilmagan tomonlar ham mavjud ekanligi ma'lum bo'ldi. Erkaklar mohiyatini izohlab kelgan hukmron fikrlar barham topdi va endilikda gender g'oyasi erkaklarning an'anaviy obrazidan yangi qarashlarni izohlovchi yondashuvga o'tishini amalga oshirmoqda [3].

Muhokamalar va natijalar. Hozirgi davrda mahalliy pedagogikadagi gender yondashuvi samarali ta'lim jarayonining gumanistik salohiyatini o'z ichiga oladi, u quyidagilarni o'z ichiga oladi: jins turidan qat'iy nazar, ta'limni shaxsga yo'naltirishning ustuvorligi (androgen shaxsni rivojlantirish; individual rivojlanish holatini ta'minlash, turli xil jinsdagi talabalar faoliyatining turli sohalarida o'zini o'zi anglash va o'zini namoyon qilish imkoniyatlarini kengaytirish); tenglik asosi (subyektning ongida erkak va ayolni o'zaro istisno qilish va o'quv jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi tenglikni rad etish); ta'limning an'anaviy gender stereotiplariga sezgirlik (o'qituvchining patriarxal me'yorlar va sxemalar asosida turli jinsdagi bolalarni idrok etishdan bosh tortishi); gender bag'rikengligini tarbiyalash (o'qituvchining maqsadli faoliyati, jinsiy guruhlar o'rtasida va ular ichida uyg'un hamkorlikni rivojlantirishga ko'maklashish); maktabning gender tuzilmasida boshlang'ich maktab o'quvchilarining gender o'ziga xosligini shakllantirish uchun qulay vaziyatni yaratish - yashirin omillar ta'siri ostida yaratilgan o'quv jarayoni ishtirokchilari va o'quv jarayonining o'zi o'rtasidagi gender munosabatlarining maxsus tartibi.

Maktabning gender tuzilishining o'ziga xosligi boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilarning o'rganiladigan shaxsiy ta'limining sifat xususiyatlarini belgilaydi. Gender o'ziga xosligi - bu shaxsning ijtimoiy shartli yaxlit rivojlanishining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, uning ichki dinamik tuzilishi subyektning o'zini o'zi anglashini belgilaydi va o'zi va uning ijtimoiy-jinsiy roli haqidagi g'oyalarning maxsus tizimini belgilaydi.

Boshlang'ich maktab o'quvchilarining gender o'ziga xosligini shakllantirish samaradorligi pedagogikada gender yondashuviga asoslangan

maqsadli, kasbiy tashkil etilgan ta'lim jarayonida zarur va yetarli pedagogik sharoitlar tizimini yaratish bilan belgilanadi: gender kompetensiyasini rivojlantirish o'qituvchi, gender-qulay maktab tuzilishini ta'minlash, bolalarning individualligini pedagogik qo'llab-quvvatlash turli genderlar, o'quvchilarning gender ta'limini tashkil etish va boshqalar shular jumlasidandir. R.Samarov, K.Farfiyeva to'g'ri ta'kidlaganidek, "...yoshlarda gender madaniyatini shakllantirish ko'proq amaliy mazmun kasb etib, ularni oila sarvari (bekasi), kasbiy jamoa a'zosi, tengqurlari qatorida teng shaxs bo'lib kamol topishlari uchun lozimdir. Shu sababli, ularda gender madaniyatini shakllantirish uchun majmuaviy yondashish maqsadga muvofiqdir, buning uchun "oilal - mahalla - ta'lim muassasalari" tizimida amal qilib kelayotgan hamkorlikni mazmunan takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Nazariy jihatdan yoshlarda gender madaniyatning ifodalanganligining asosiy belgilari sifatida quyidagilar namoyon bo'lishi mumkin:

- gnoseologik (ijtimoiy muhitda xotin-qizlarning o'rnini belgilovchi gender bilimlar majmuasi);

- aksiologik (ijtimoiy-jinsiy munosabatlar hamda kasbiy ong tizimida qadriyatli me'yorlarni ifodalaganlikda);

- kasbiy-vazifaviy (jinsiy va rolli munosabatlar davomida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etuvchi gender muloqotning yo'l va usullari);

- me'yoriy-faoliyatli (xotin-qizlarning kasbiy faoliyati natijasini baholashda namu naviy axloq me'yorlariga yondashish) va boshqalar [4].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, "gender identifikatori" konsepsiyasini talqin qilishning fanlararo tahlili uni shaxsning ijtimoiy jihatdan shartlangan yaxlit rivojlanishining asosiy tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqishga imkon berdi, uning ichki dinamik tuzilishi subyektning o'z-o'zini onginini belgilaydi va o'ziga xos xususiyatni belgilaydi. Maktabgacha yoshdagi oilaning gender-roll munosabatlariga va maktab yoshidagi ta'lim tizimidagi gender stereotiplariga qarab, bolaning jinsi o'ziga xosligining qat'iy yoki moslashuvchan o'ziga xosligi shakllanadi.

Adabiyotlar

1. Ahmedshina F., Shnirova O., Shkolnikov I. Gender tenglik qo'lamini kengaytirish xalqaro tajribasi. -Toshkent, 2007. -B.130.
2. Пушкарева Н.Л. Историческая феминология и гендерный подход в исторических исследованиях. В кн.: Гендерные проблемы в этнографии. -М.: РАН, 1998. - С.6-13.
3. Хай Луиза. Позитивный подход. -М.: "Олма-Пресс", 1998.
4. Samarov R., Farfiyeva K. Yoshlarda jinslararo xulq, muloqot madaniyatini shakllantirishning ijtimoiy-madaniy ahamiyati// Zamonaviy ta'lim / Современное образование 2014, 2. -B.52.